

17. Безносков А.И. Религиозная жизнь немецкого населения юга Украины и политика Советской власти (1920–1928 гг.) // Немцы России и СССР: 1901–1941: Материалы международной научной конференции. – М., 2000.
18. Свнух В.Б., Чирко Б.В. Німці в Україні. 1920–1990. – К., 1994.
19. Лях К.С. Етно-конфесійний склад німецьких колоністів Півдня України // Немцы Приазовья и Причерноморья: история и современность / Материалы международной научной конференции. – Донецк, 2003.
20. Ченцов В.В. Трагические судьбы. Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920–1930 гг. – М., 1998.
21. Okolo-Kulak A., ks., dr. Kosciol w Rosji dawniej, obecnie i w przyszlosci. – Krakow, 1928.
22. d'Herbigny M. L'aspect religieux de Moscou en octobre 1925. – Rome, 1926; Його ж. Le «front antireligieux» en Russie, avril-novembre 1929. – Paris, 1930.
23. Eisfeld A. Die Russlandsdeutschen. – Muenchen, 1999. – Band 2.
24. Kumor B., ks. Kościół i katolicy w Cesarstwie Rosyjskim (do 1918 roku) // Odrodzenie Kościoła Katolickiego w byłym ZSRR. – Lublin, 1993; Його ж. Konkordat rosyjski z 3.08.1847 i utworzenie diecezji Tyraspolskiej. – Lublin, 1993.
25. Dzwonkowski R. Losy duchowieństwa katolickiego w ZSSR 1917–1939. Martyrologium. – Lublin, 1998; Його ж. Stan badan nad historia Kosciola i zyciem religijnym katolikow obrzadku lacinskiego w ZSRR (1917–1990) // Mniejszosci polskie i polonia w ZSRR / Pod red. H. Kubiaka ta in. – Wroclaw; Warszawa; Krakow, 1992.
26. Карлов Ю. Советская дипломатия и Ватикан в 1917–1924 гг. // Новая и новейшая история. – 1999. – № 1.
27. Задворный В., Юдин А. История Католической Церкви в России. – М., 1995; Юдин А. История католицизма в России // Кровь мучеников есть семя церкви. Сб. ст. / Сост. Д. Парравачини, А. Юдин. – М., 1999.
28. Лиценбергер О.А. Римско-католическая церковь в России: история и правовое положение. – Саратов, 2001.

Summary

Gradual revival of the Ukrainian people religiousness was determined by the interest to the history of different religious organizations activity which exist in Ukraine. Roman-Catholicism occupies the essential place among them. Under the influence of changes in the political life of Ukraine the problem of church activity is very actual in the modern historical science and it has been opened for the greater audience. But it is necessary to remark that the detailed analysis of the scientific condition of development of the characteristic of the Roman-Catholics activity in the south of Ukraine allows to attribute it to the problems of the Ukrainian historical science which is in progress, these researches will essentially deepen our ideas about the history of religious life of Ukraine and religiousness features.

В. С. Гвоздик

ПІВДЕНЬ УКРАЇНИ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ 1917 – ПОЧАТКУ 1918 рр. (ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ)

Докорінні зміни, що відбулися в Україні на зламі 80–90-х рр. ХХ ст., сприяли виникненню умов для вільного розвитку української історичної науки. З'явилася можливість неупереджено поглянути на раніше заборонені та спотворені теми з історії українського народу, вийти за рамки усталених догм та стереотипів. В першу чергу це стосується подій 1917 – початку 1918 рр., коли внаслідок Української національно-демократичної революції виникла перша у ХХ ст. українська держава.

Слід зазначити, що завдяки наполегливій праці широкого загалу сучасних українських науковців, особливо в останнє десятиріччя, відбулася зміна парадигми у висвітленні та трактуванні основних проблем цієї унікальної в українській державотворчій історії епохи [1].

Протягом багатьох років радянська історіографія розглядала події зазначеного періоду в Україні лише в контексті соціальної революції в Росії. Сьогодні ми говоримо, що Українська революція, в період розвалу імперії, стала унікальним, самодостатнім історичним явищем, на фоні якого йшов процес розбудови нового громадянського суспільства.

Однак увага істориків сьогодні зосереджена переважно на вивченні революційних подій загальнонаціонального масштабу, тоді як регіональні аспекти революції, багаті на різнобічний, часом – унікальний конкретно-історичний матеріал, все ще залишаються недостатньо дослідженими. Насамперед, це стосується революційних подій на Півдні України – в регіоні зі значними етнонаціональними та соціокультурними особливостями.

Ясна річ, що нові концептуальні підходи до вивчення тієї чи іншої історичної проблеми, вимагають не лише переосмислення уже відомих науці фактів, але й спонукають науковців до творчого пошуку нових джерел, які несуть в собі в значній мірі інше інформаційне наповнення [2].

Мета цієї статі – окреслити репрезентативні можливості джерел, що стосуються вивчення ролі і місця Півдня України в революційних подіях 1917-початку 1918 рр.

Джерельну базу вивчення та висвітлення зазначеної проблеми становить широкий масив різних за походженням і функціональним призначенням опублікованих та неопублікованих джерел.

Це, в першу чергу, матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), Центрального державного історичного архіву (м. Київ) (далі – ЦДІАК), Російського державного архіву соціально-політичної історії (далі – РДАСПІ), Державного архіву Російської Федерації (м. Москва) (далі – ДАРФ) та державних архівів Запорізької (далі – ДАЗО), Дніпропетровської (далі – ДАДО), Одеської (далі – ДАОО) Кіровоградської (далі – ДАКО), Миколаївської (далі – ДАМО); Херсонської (далі – ДАХО) областей, преси рад, політичних партій, громадських організацій, органів місцевого самоврядування, урядових установ, що видавалася у 1917–1918 роках; опубліковані документи; мемуарні та епістолярні джерела.

До першої групи джерел можна віднести законодавчий та актовий матеріал органів державної влади та управління. Найбільш цінними серед них є закони, універсали, декрети та постанови, видані Українською Центральною Радою, Генеральним Секретаріатом, Тимчасовим урядом, Радою Народних Комісарів, місцевими органами влади і самоврядування, які визначали основні тенденції економічного та суспільно-політичного життя мільйонів людей у 1917 – початку 1918 рр. як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях.

Зосереджені вони у фондах Центральної Ради (УЦР) (Ф.1115), Генерального Секретаріату (ГС) (Ф.Ф. 1063, 1064), Центрального Виконавчого Комітету Рад солдатських, матроських, робітничих і селянських депутатів Румунського Фронту, Чорноморського флоту і Одеського округу (ЦВК Румчерод) (Ф.3156) – ЦДАВО України; Ради Народних Комісарів РРФСР (Ф.130); Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету Рад робітничих і солдатських депутатів (Ф.1235); Міністерства внутрішніх справ (Ф.398); Головного управління в справах міліції Міністерства внутрішніх справ (Ф.406); Головного Управління в справах місцевого господарства Міністерства внутрішніх справ (Ф.404); Всеросійського Центрального Виконавчого комітету Рад робітничих і солдатських депутатів (першого скликання) (Ф.6978) – ДАРФ тощо.

Слід вказати фонди, які зберігають документи про діяльність місцевих органів влади та самоуправління на Півдні України як в соціально-економічній так і в політико-правовій сферах, а саме: Ф.158 (Виконавчий комітет Катеринославської губерніяльної ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів м. Катеринослава), Ф.469 (Протоколи засідань Катеринославської міської думи 1917 р.) – Державного архіву Дніпропетровської області; Ф.Р.- 2030 (Олександрівська міська управа) Ф.56 (Олександрівська повітова земська управа) – Державного архіву Запорізької області; Ф.Р. - 3829 (Одеська рада робітничих депутатів та представників армії і флоту), Ф.16 (Одеської міська управа), Ф.615. (Одеський громадський комітет) – Державного архіву Одеської області; Ф.78 (Єлисаветградська повітова земська управа) – Державного архіву Кіровоградської області (ДАКО); Ф.206 (Українське товариство "Просвіта" м. Миколаєва), Ф.222 (Миколаївська міська дума), Ф.2247 (Миколаївська Рада робітничих і військових депутатів) – Державного архіву Миколаївської області (ДАМО); Ф.1099 (Херсонський губернський виконавчий комітет Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів), Ф.Р.- 3264 (Зібрання документів та спогадів про перемогу Радянської влади на Херсонщині) – Державного архіву Херсонської області (ДАХО) тощо.

Другу групу джерел складають судово-слідчі матеріали донесення, листування, агентурні дані, звіти, рапорти і повідомлення поліцейських урядників та документи політичного плану жандармсько-поліцейських органів Російської імперії, що зберігаються у фондах Одеського (Ф.385), Катеринославського (Ф.313), губернських жандармських управлінь; Південного районного охоронного відділення, м. Одеса (ф. 268), Катеринославського охоронного відділення (Ф.1597) та Прокурора Одеської судової палати (Ф.419) ЦДАВО України та у фонді 102 (Особливий відділ. Департамент поліції МВС Росії) Державного архіву Російської Федерації. Джерела даного різновиду є дуже цінними для вивчення опозиційної діяльності різних суспільно-політичних сил регіону напередодні Лютневої революції, хоча і потребують обережного ставлення до себе, перевірки даних шляхом співставлення з інформацією інших, більш достовірних джерел.

Так, наприклад, з матеріалів агентурних донесень, що направлялися в Департамент поліції з місць ми маємо можливість відтворити, хоча досить фрагментарно, стан роботи в організаціях РСДРП Півдня України на початку 1917 року. В них, зокрема, наводяться дані про персональний склад Катеринославського комітету РСДРП (28 чоловік) та його арешт з 2 на 3 січня 1917 року; про загальні збори 17 і 22 грудня 1916 року представників російських і українських соціал-демократів в с. Кам'янському (сучасне м. Дніпродзержинськ) на яких були присутніми 45 чоловік і розглядалася проблема створення єдиної організації; про підпільну роботу окремих членів організації в Одесі, Миколаєві і Єлисаветграді і таке інше [3].

Унікальний комплекс матеріалів щодо формування Олександрівської міської та повітової міліції в 1917 році (протоколи засідань органів місцевого самоврядування щодо забезпечення правопорядку в регіоні, доповіді членів управи з цього ж приводу, звіти та повідомлення міліцейських урядників,

кадровий склад, фінансове забезпечення, форми і методи роботи) знаходиться у Ф.Р-2030 (Олександрівська міська управа) [4].

Третю, найбільшу, групу джерел становлять документи політичних партій і громадських організацій. Обсяг цієї групи джерел є порівняно великим, тому вимагає систематизації. Найвагомішими серед них, безперечно, є партійні документи, які умовно можна поділити на три різновиди: 1) програмні і статутні документи; 2) матеріали партійних з'їздів, конференцій, нарад, зборів та поточної діяльності керівних партійних органів; 3) ідейно-теоретичні й агітаційно-пропагандистські матеріали.

Основні проблеми співвідношення партійно-політичних сил на Півдні України в 1917 р. висвітлюють документи, що містяться у фондах: Ф.17 (ЦК РСДРП(б); Ф.38 (VI з'їзд РКП(б); Ф. 39 (VII Квітнева Всеросійська конференція РКП(б); Ф.271 (Загальний єврейський робітничий союз Бунд); Ф.272 (організацій Поалей-Ціон в СРСР, єврейської робітничої партії соціалістів-територіалістів і Об'єднаної єврейської соціалістичної партії); Ф.274 (ЦК есерів); Ф.275 ЦК РСДРП (меншовиків); Ф.444 (Бюро преси при ОК і ЦК РСДРП (інтернаціоналістів); Ф.451 (Організаційний комітет РСДРП (меншовиків); Ф.484 (Бюро фракції РСДРП(б). Всеросійського виконкому Ради селянських депутатів); Ф.564 (ЦК партії лівих есерів (інтернаціоналістів); Ф.622 (Бюро преси при ОК і ЦК РСДРП меншовицьких газет і журналів) – РДАСП.

В Україні аналогічного змісту документи і матеріали відклалися у фонді Центрального Комітету Комуністичної партії України (ф. 1), фонді єврейських націоналістичних партій і організацій (ф. 41), фонді – Одеський комітет РСДРП (меншовиків-об'єднаних) (ф. 265), та фонді ЦК УСДРП (ф.266.) Центрального державного архіву громадських об'єднань України; у фонді Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів (ф. 1).

Крім того, в ЦДАГО зберігаються спогади учасників революції в Україні (ф. 459) і колекція документів діячів більшовицької партії і радянської держави (ф.439).

Саме ця група джерел створює необхідну базу для вивчення складної, суперечливої і часом драматичної ідейної та організаційної еволюції основних політичних партій і громадських об'єднань за доби Української революції.

Матеріали названих фондів дають змогу познайомитися з протокольними документами засідань з'їздів, конференцій та інших партійних форумів загальноросійських і національних партій, в яких містяться інформація про партійну роботу в Росії в цілому і на Півдні України зокрема. Досить цінним джерелом є анкети делегатів, що розкривають, у лаконічній формі, особливості партійно-політичних активістів в тому чи іншому місці регіону, показують реальне співвідношення сил у державних установах і громадських об'єднаннях. Суттєвим доповненням для вивчення проблеми є матеріали листування центральних органів партій з місцевими комітетами, що відтворюють географію розміщення низових осередків, їх кількісний і якісний склад.

Четверта група джерел – статистичні матеріали, які умовно можна поділити на дві підгрупи: ті, що відбивають етнонаціональну і соціально-економічну ситуацію, та ті, що демонструють розвиток суспільно-політичних процесів.

Перша група, зокрема, дає інформацію про стан і розвиток промисловості, транспорту, торгівлі, сільського господарства регіону на початку XX ст., а також, що дуже важливо, висвітлює динаміку соціально-економічних змін у суспільстві, що були спричинені війною та революційними подіями. Привертають увагу до себе статистичні дані про промисловий розвиток краю, що містяться у фондах ЦДІАК (Ф.2161 – Рада гірничо-промисловців Півдня України); матеріали Всеросійського сільськогосподарського перепису за 1916 і 1917 рр.; статистично-економічні огляди Херсонської, Таврійської та Катеринославської губерній, звіти Одеського комітету торгівлі і мануфактур, а також матеріали по вивченню залізничного і водного транспорту, огляди становища в повітах, селах, містах тощо.

Цікавим і ґрунтовним є фонд Статистичного бюро міністерства праці УНР (Ф.2857 ЦДАВО України), в якому знаходяться підрахунки чисельності робітників на підприємствах України в 1917 р., розмір і коливання в їх заробітку, кількість безробітних, дані про виробництво основних видів продукції тощо.

Змістовна інформація про соціально-економічні проблеми регіону міститься в 22 фондах заводських комісій, установ і підприємств міста Олександрівська за 1917-1918 роки (ФФ. 41, 42, 46, 53, 65, 66, 104, 110, 141, 154, 158, 165, 194, 216, 223, 446, 1064, 1153, 1933, 1960, 2458); у документах Бердянського і Мелітопольського повітових статистичних бюро (ФФ. 254, 224), Бердянської, Мелітопольської, Олександрівської землевпорядкувальних комісій (ФФ. 251, 10, 192), у матеріалах Олександрівського повітового, Вознесенського, Балабино-Петрівського, Комишівського волосних комітетів допомоги біженцям (ФФ. 57, 203, 202, 212, 213, 214) – ДАЗО; у фонді Дніпровського заводу Південноросійського-Дніпровського товариства с. Кам'янка (Ф.463) – ДАДО.

Наукові цінність представляють також і надруковані джерела соціально-економічного змісту, що знаходяться у бібліотечних та музейних фондах [5].

Неупереджений аналіз зазначених документів в значній мірі спростовує загально вживані твердження радянських істориків про катастрофічне положення в усіх сферах життя російського суспільства в умовах Першої світової війни. Розгляд цієї проблеми на регіональному рівні, показує, що при всіх соціально-економічних витратах, пов'язаних з війною, Південь України в цей час ще не стояв перед дилемою обов'язкових різких змін в житті широких верств населення. Відносна стабільність в збиранні урожаю, забезпеченість населення, хоча і за спекулятивними цінами, продуктами харчування і товарами першої необхідності дозволяли утримувати ситуацію в межах буржуазно-демократичних перетворень на значно довший час, ніж в європейській Росії. І тільки більшовицька ліворадикальна демагогія, що знайшла підтримку, в першу чергу, серед зросійщеної частини робітничого люду, біженців і солдат, та практика насильницьких дій поступово вплинула на загальний перебіг подій, призвела до розгортання братовбивчої громадянської війни.

Друга підгрупа містить інформацію про розвиток суспільно-політичних процесів, зокрема, матеріали виборчих до Установчих зборів комісій, які зберігаються в фондах ЦДАВО України (ФФ. 907, 1133, 2176) тощо.

Відтворювати процес суспільно-політичного розвитку дозволяють і такі значні за обсягом і змістом джерела, як документи комісій по виборах до Всеросійських та Українських Установчих зборів (окружних, міських та повітових). Так, тільки в ЦДАВО України знаходяться десятки фондів зазначених комісій, вони дають уявлення про великий фактичний матеріал, в якому відбивається розвиток суспільно-політичної ситуації на місцях. Матеріали про підготовку, проведення і результати виборчих кампаній 1917 р. та розгортання боротьби за владу (осінь 1917 - зима 1918 рр.) розміщено, зокрема, у фондах: Ф.469 (Протоколи засідань Катеринославської міської думи) – ДАДО; Ф.Р.-2030 (Олександрівська міська управа) – ДАЗО; Ф.Р.-3829 (Одеська рада робітничих депутатів та представників армії і флоту), Ф.1115 (Українська Центральна Рада), Ф.3156 (ЦВК Румчероду), Ф.1133 (Головна комісія по справах виборів до Установчих зборів УНР), Ф.2185 (Окружна комісія Румфронту по справах виборів до Установчих зборів УНР) – ЦДАВО України; Ф.1718 (Канцелярія Установчих зборів); Ф.1810 – Установчі збори (Загальноросійська комісія у справах виборів до Установчих зборів) – ДАРФ. Матеріали вищеназваних фондів, при відносній бідності кожного з них, при комплексному використанні дають можливість познайомитися з проблемами співвідношення сил в органах місцевого самоврядування та різноманітних громадських об'єднаннях, результатами боротьби під час виборів до міських дум, Всеросійських та Українських Установчих зборів, партійними списками та списками кандидатів і членів вищеназваних установ, з динамікою розгортання боротьби за владу восени 1917 р.

До наукового обігу вводяться сьогодні і матеріали регіональних архівів, що стосуються вільнокозацького та махновського руху на Півдні України [6].

Окрему групу джерел складають опубліковані документи з історії революційної боротьби в Україні. За радянського періоду вийшла друком значна кількість збірників документів і матеріалів. Усі вони мали чітко визначену спрямованість, яка зводилась до того, щоб на підставі спеціально підібраних фактів довести "закономірність перемоги більшовиків" у боротьбі за владу та очорнити і знівелювати роль українського національного руху в революційних подіях 1917 – 1918 років [7 – 18].

Проте, попри ідеологічну тенденційність та упередженість, у цих публікаціях нагромаджено значний фактологічний матеріал, який, після серйозного критичного аналізу, слушно використовувати у наукових дослідженнях і нині.

До сучасних здобутків української археографії можна віднести двотомний збірник документів і матеріалів "Українська Центральна Рада". Документи збірника дозволяють простежити політичний курс і практичну діяльність Центральної Ради й УНР та суспільно-політичну обстановку в регіонах у хронологічних рамках досліджуваного періоду [19].

Великий масив документів, що характеризують зміни в настроях українського суспільства після Лютневої революції в Росії розміщено у збірнику документів і матеріалів «Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 року» [20].

Цікаву добірку матеріалів, виявлених у фонді Р.-2030 (Олександрівська міська Дума та управа) Державного архіву Запорізької області опублікував запорізький історик В.Г. Ткаченко [21].

Документи умовно можна поділити на кілька груп. Першу складають документи політичного характеру, які дають можливість простежити зміни у ставленні різних політичних блоків та фракцій до поточного моменту. Вони також містять цікаву інформацію про взаємовідносини між місцевими органами влади у різні періоди національної революції. Друга група документів стосується економічних проблем і дає змогу оцінити стан промислових підприємств та використання праці військовополонених. Третя група охоплює питання соціально-культурного напрямку.

Сьогодні історики мають можливість широко використовувати джерела мемуарно-епістолярного характеру, що створювались буквально по слідах подій того часу і через ці обставини становлять особливу цінність, виступаючи в ряді випадків фактично єдиним джерелом відтворення тогочасних процесів. У мемуарній літературі правомірно виділити два визначальні напрямки.

Перший із них складають праці діячів українських державотворчих процесів: М. Грушевського [22], В. Винниченка [23], Д. Дорошенка [24], І. Мазепи [25] та антибільшовицького руху: Н. Махна [26],

М. Рафеса [27] тощо. Другий – спогади безпосередніх активних учасників боротьби за радянську владу як в Україні в цілому, так і в досліджуваному регіоні, зокрема [28].

Перша група мемуарних творів, як правило, створювалась до 30-х років у нашій країні або видавалась за кордоном і широко не популяризувалась. Література ж другого напрямку, навпаки, за радянської доби широко й активно поширювалась та пропагувалась.

В 20-ті роки масовий характер отримали видання мемуарів активних більшовицьких діячів регіонального рівня (підготовлені обласними відділеннями Істпарту), які, з одного боку, відігравали роль важливого джерела, з іншого – стали переважаючим видом історичної літератури про революційні події 1917 р., що знайшли відображення в спогадах В. Аверіна [29], Е. Квірінга [30], С. Гопнер [31] (Катеринославська губернія) В. Ліпшиця [32], І. Сорокіна [33], Я. Ряппо [34], А. Марка (Факторов) [35], Г. Ачканова [36], В. Шицевалова [37] (Херсонська губернія).

В цих та інших спогадах повідомляється про становище в краї після лютневої 1917 р. революції в Росії, про розстановку партійно-політичних сил в рядах робітничих і солдатських депутатів та інших громадських і державних органах, стан партійної роботи. Оскільки наведений в спогадах фактичний матеріал в більшості випадків не підкріплювався архівними документами і матеріалами періодичної преси, то у них містилося немало погрішностей, неточностей, помилок. І хоча ці роботи не претендували на всебічність та глибину аналізу соціально-економічних процесів, що проходили в краї в 1917 р., вони все ж таки, на відміну від пізніших професійних дослідників, не замовчували невідомі для більшовицької концепції факти, не фальсифікували реальний стан речей.

Це стосується в першу чергу спогадів Е. Квірінга, Я. Ряппо тощо. Один з керівників Миколаївської організації більшовиків А. Марк (Факторов) взагалі виступив прихильником місцевої есерівсько-меншовицької ради, називаючи її “фактично пролетарською демократією, дійсним авторитетом влади і єдиною реальною силою”. Що ж до міської думи, то вона, на його думку, була “міжкласовою організацією”. Він справедливо (з оціночних позицій сьогодення) критикував тих більшовиків, що виступили за насильницьке встановлення влади рад в місті, і тим самим спровокували бойові дії з гайдамаками [35, с. 286].

Цікаве спостереження навів у передмові до книги Д. Ерте “Революция на Украине: от керинщины до немецкой оккупации” М. Скрипник: “...Одеса і Київ, Катеринослав і Донбас, Харків і фронт, Єлисаветград і Кременчук, Миколаїв і Полтава – всі ці окремі центри революційного руху, особливо в 1917 р. жили кожний окремим життям. Лише після жовтня в боротьбі за Жовтневу революцію на Україні були зроблені перші кроки до об’єднання всіх цих рухів в один загальний...” [38, с. 7].

Безперечно, вони несуть на собі відбиток світогляду авторів, їхнього бачення конкретних історичних подій, а тому не є винятково самодостатнім джерелом. Разом з тим, вони значною мірою відтворюють картину тогочасної гострої політичної боротьби, колорит епохи. А порівняння спогадів представників різних політичних партій з приводу одних і тих же подій та зіставлення їх з архівними джерелами дає можливість здійснити дослідження більш глибоко.

Цінним джерелом з історії політичної боротьби в умовах наростання соціально-економічної та суспільно-політичної кризи є також сотні брошур та збірки листівок політичних партій і громадських об’єднань, які носили в основному інформативно-агітаційний характер.

Значна частина їх сконцентрована у ЦДІА (м. Київ) – фонд 838. Слід пам’ятати, що на той час періодика та неперіодична преса були майже єдиним, і без сумніву, головним засобом масової інформації й під їх впливом в значній мірі формувалася громадська думка.

Одним з основних джерел при вивченні теми є періодичні видання. Серед них українська та російська преса періоду 1917 – початку 1918 років. В дослідженнях з проблеми є можливість використати періодичні видання державних установ та органів влади: “Вісті з Української Центральної Ради”, “Вісник Генерального Секретаріату УНР”, “Вісті Головної комісії по справах виборів до Установчих Зборів в УНР; друковані органи провідних українських партій “Нова Рада” (УПСФ), “Робітничая газета” (УСДРП), “Боротьба” (УПСР), та значну кількість провінційних газет. Працюючи в архівах та наукових бібліотеках України і Російської Федерації, нам вдалося опрацювати більше 100 газет і журналів різних напрямків, що друкувалися безпосередньо в регіоні.

Ось деякі з них: “Александровская мысль”, “Александровские отклики”, “Единение”, “Известия Александровского уездного исполнительного комитета общественных и рабочих организаций”, “Известия Александровского уездного земства”, “Бюллетени Екатеринославского временного исполкома общественных и рабочих организаций”, “Борьба”, “Наша борьба”, “Бюллетени губернского исполнительного комитета общественных организаций рабочих, солдатских и крестьянских депутатов”, “Вестник Юга”, “Звезда”, “Земля і воля”, “Известия Совета рабочих депутатов”, “Крестьянский союз”, “Народная жизнь”, “Екатеринославская земская газета”, “Приднепровский край”, “Новомосковская жизнь”, “Верхднепровский земский листок”, “Верхднепровская народная газета”, “Последние новости”, “Солдатская жизнь”, “Тонимое слово”, “Трудовой народ”, “Екатеринославские губернские ведомости”, “Известия Совета рабочих депутатов”, “Известия Совета солдатских депутатов Екатеринославского гарнизона”, “Известия Совета рабочих и солдатских депутатов”, “Голос солдата”. (Катеринославська губернія).

“Вестник Одесского Земства”, “Голос пролетария”, “Одесская почта “Одесские новости”, “Известия Одесского совета рабочих депутатов и представителей армии и флота”, “Маленькие Одесские новости”, “Пролетарская мысль”, “Родная страна”, “Солдат и рабочий”, “Солдатская мысль”, “Одесский вестник”, “Трудовая газета”, “Известия Елисаветградской земской управы и Комитета безопасности”, “Известия Елисаветградского совета рабочих и солдатских депутатов”, “Известия Николаевского комитета спокойствия и безопасности”, “Известия Николаевского совета рабочих и военных депутатов”, “Известия Тираспольского Совета рабочих и солдатских депутатов”, “Известия Херсонского губернского комитета спокойствия и безопасности”, “Херсонские губе”, “Голос революции” (Херсонська губернія).

“Жизнь народа (Олешки)”, “Известия Бердянского Советата рабочих и солдатских депутатов”, “Известия Олешковского городского исполнительного комитета”, “Известия Б. Токмацкого Совета Рабочих, Крестьянских и Солдатских депутатов”, “Известия Бердянского Совета рабочих, солдатских и крестьянских депутатов”, “Бердянская жизнь”, “Ореховское свободное слово” (Таврійська губернія).

Посилення українського національно-визвольного руху досить широко висвітлювалось в українських виданнях краю: “Вісник Секретаріата Херсонщини”, “Вісник товариства “Українська хата” у Херсоні”, “Дніпро”, “Народна воля”, “Українське слово”, “Український виборець”, “Рідний курінь”, “Селянська спілка”, “Вільне життя”, “Вісник товариства “Просвіта” у Катеринославі”.

Участь єврейського населення в політичному житті регіону відображена на шпальтах єврейської преси: “Еврейская рабочая хроника”, “Еврейское слово”, “Еврейская жизнь”, “Еврейская хроника”, “Известия Еврейского районного комитета сионистской организации”, “Известия ЦК “Поалей-Цион”, “Известия центрального комитета сионистской партийной организации “Цеирей-Цион”.

В газетах містяться тексти законів, офіційних заяв, звернень, декларацій, стенограми засідань державних установ, з’їздів і конференцій партій та громадських об’єднань, в партійних виданнях – “передові статті”, листи, звіти тощо.

Величезний обсяг інформації надає тогочасна преса про хід виборчих кампаній 1917 року та боротьбу за владу як в центрі так і на місцях.

Неупереджений підхід при роботі з цим видом джерел дозволяє дослідникам робити досить вагомий узагальнення, по новому оцінювати хід історичного процесу як на загальнодержавному так і на регіональному рівнях. Проаналізувавши динаміку голосування населення регіону під час виборів до органів місцевого самоврядування та Всеросійських і Українських установчих зборів, яка зафіксована в поданих нижче таблицях, ми прийшли до висновку, що в 1917 р. революційний процес на Півдні України розгортався дещо інакше, ніж на інших територіях України та Росії. Тут дуже тісно і своєрідно переплелися соціальний та національний чинники революції. І жоден з них не був однозначно домінуючим.

Формування державних органів влади та місцевого самоврядування на Півдні України після Лютневої революції в Росії відбувалося досить динамічно. При цьому в самому процесі творення в регіоні реальної представницької демократії від самого початку простежувалася тенденція до поступового зростання суспільної ваги та політичної ролі національного фактора.

Результати виборів до міських дум показали переконливу перемогу представників поміркованого соціалістичного блоку, лідерство в якому належало передусім російським меншовикам та есерам. Що ж до більшовиків, то їхній авторитет у масах ще був відносно невисоким. Водночас кадети свою політичну значимість почали втрачати, за винятком, хіба що, Одеси. Вибори ж до земств продемонстрували, що в південноукраїнському селі політичні симпатії виборців були дуже розмаїтими, однак домінуючим був український настрій.

Після жовтневого перевороту в Петрограді більшість демократичних політичних сил розглядала вибори до Всеросійських та Українських Установчих як засіб та привід відмежуватися від утопічних, хоча й привабливих, гасел більшовиків в соціально-економічній та міжнародній сферах. Виборча кампанія проводилася в умовах реального впливу Центральної Ради на політичну ситуацію, але на Півдні України вона нерідко супроводжувалася збройними сутичками українських національних сил з більшовиками, що прагнули насильницьким шляхом встановити в Україні радянську владу. Такі зіткнення мали місце головним чином у містах. Село ж продовжувало протистояти наростанню соціальних та економічних труднощів і все більші надії пов’язувало зі становлення української державності. У результаті вже на виборах до Всеросійських та Українських Установчих зборів південноукраїнські селяни віддали перевагу українським національним партіям соціалістичного спрямування. Але військова експансія більшовицької Росії проти УНР звела нанівець результати напруженої боротьби українського народу за державну незалежність, позбавила його демократичного шляху розвитку, втягнула у вир громадянської війни.

Результати виборів до Одеської міської думи

№ списку	Назва списку	Кількість голосів	%	Кількість гласних
1	Жителі приміських сіл	150	0,07	
2	Українські соціалісти	7764	3,76	5
3	Меншовики і бундівці	13483	6,53	8
4	Єврейський блок: сіоністи, національні демократи, представники синагог	24480	11,85	14
5	Поалей-Ціон	1551	0,75	1
6	Російська Радикальна Партія	125	0,06	
7	ПНС	26171	12,67	15
8	Партія об'єднаних соціалістів	21	0,01	
9	Товариство домовласників	2164	1,05	1
10	Єврейська народна партія	967	0,47	1
11	Польська група	2994	1,45	2
12	Інтернаціоналісти-більшовики	5606	2,71	3
13	Російський Союз	3897	1,89	2
14	Народні соціалісти	1241	0,60	1
15	Рада солдаток та покалічених воїнів	902	0,44	1
16	Міські службовці	752	0,36	
17	Єврейські ремісники та дрібні торговці	270	0,13	
18	Центральний Союз торгівельно-промислових організацій Одеси	867	0,42	1
19	ПСР, обласний комітет Всеросійського селянського союзу. Об'єднана Єврейська соціалістична народна партія і Польський Соціалістичний робітний союз	112367	54,41	65
20	Союз політико-економічної ділової Одеси	36	0,02	
21	Українські федералісти	251	0,12	
22	Торговці Прохорівського майдану	324	0,16	
23	Господарчо-демократична партія	56	0,03	
24	Група безпартійних	71	0,03	
Загалом:		206510	100,00	120

Джерела: Земля и воля (Харьков). – 1917. – 11 августа; Вестник Одесского земства. – 1917. – 17(30) августа; Солдатская мысль (Одесса). – 1917. – 30 июля; Южная мысль (Одесса). – 1917. – 1, 9 августа; Еврейская рабочая хроника. – 1917. – 5 августа.

Результати виборів до Всеросійських Установчих зборів у промислових центрах Півдня України

№ списку	Назва списку	по містах								по регіону	
		Херсон		Одеса		Миколаїв		Катеринослав		абс.	%
		абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%		
1	Кадети	3170	13,70	24429	16,40	6051	13,59	9260	11,69	42910	14,51
2	Більшовики	4899	21,18	41113	27,60	11424	25,66	20849	26,32	78285	26,47
3	Меншовики	708	3,06	6870	4,61	3057	6,87	4603	5,81	15238	5,15
4	Трудовики	371	1,60	1814	1,22	923	2,07	1007	1,27	4115	1,39
5	ПСР	4090	17,68	8337	5,60	9495	21,33	6649	8,39	28571	9,66
6	Всеросійський союз земельних власників							3608	4,56	3608	1,22
7	Єдинство							607	0,77	607	0,21
8	Російський народно-державний союз	123	0,53	2908	1,95	238	0,53		0,00	3269	1,11
	УСДРП, УПСР	1793	7,75	8609	5,78	4210	9,46	12969	16,37	27581	9,32
11	Бунд							1602	2,02	1602	0,54
12	Поалей-Ціон	125	0,54	888	0,60	161	0,36	624	0,79	1798	0,61
13	ОЄСРП							1781	2,25	1781	0,60
14	Єврейський національний блок	5525	23,88	46773	31,40	6445	14,48	14521	18,33	73264	24,77
15	Спархіяльне духовенство і миряни	2097	9,06	5886	3,95	1978	4,44		0,00	9961	3,37
16	Старообрядовці	148	0,64	368	0,25	260	0,58		0,00	776	0,26
17	Православні хлібороби							531	0,67	531	0,18

18	Поселення греків Маріупольського повіту							43	0,05	43	0,01
19	Російські громадяни німецької національності	85	0,37	945	0,63	279	0,63	553	0,70	1862	0,63
Всього:		23134	100,00	148940	100	44521	100	79207	100	295802	100

Підраховано за: Солдат и рабочий. – 1917. – 19 ноября; Великая Октябрьская социалистическая революция и победа Советской власти на Украине. – Ч. 2. – К., 1982. – С. 214–216; Солдат и рабочий. – 1917. – 25 декабря; Трудовая газета. – 1917. – 16 ноября; Пролетарская мысль. – 1917. – 18, 23 ноября; Известия Николаевского Совета рабочих и крестьянских депутатов. – 1917. – 17 ноября; Большевистские организации Украины: организационно-партийная деятельность (февраль 1917 – июль 1918): Сб. документов и материалов / Рук. кол. сост. П.Л. Варгатюк. – К.: Политиздат Украины, 1990. – С. 451-452.

Додаток №3

Результати виборів до Українських Установчих зборів на Наддніпрянщині

Назва списку	Підсумки виборів									
	по Катеринославу		по Олександрівську		по Амур-Ніжньодніпровську		по Верхньодніпровському повіту		по Катеринославному округу	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Українські незалежні революціонери-демократи. Група журналу "Шлях"	17	0,10	29	0,54					711	0,11
ОЄСРП	442	2,54	39	0,72					2737	0,44
"Земля і воля". Партія соціалістів-революціонерів на Україні	920	5,28	368	6,80	441	4,53	3093	7,24	35826	5,74
Ідіше Фолкспартей і євр. нац дем.союз									1403	0,22
Селянська спілка та УПСР	2598	14,92			792	8,13	27245	63,80	348564	55,85
Землевласники Катеринослащини	795	4,57	357	6,60					10029	1,61
Єврейська соціал-демократична робітничка партія "Поалей-Ціон"	309	1,77	206	3,81					1804	0,29
Катериносл. Польська Окружна Рада	489	2,81							3075	0,49
РСДРП(б)	2525	14,50	1892	34,97	1413	14,51	11388	26,67	156642	25,10
Сіоністська організація	2380	13,67							11181	1,79
Бунд	457	2,63	73	1,35					1890	0,30
Українська крайова організація РСДРП(о)	1347	7,74	370	6,84					4932	0,79
Народні соціалісти	96	0,55	27	0,50					532	0,09
Російські громадяни німецької національності	104	0,60	316	5,84					18760	3,01
УСДРП	2671	15,34	1279	23,64	1347	13,83	981	2,30	16640	2,67
ПНС	2259	12,98	455	8,41					6366	1,02
Єврейський список									1868	0,30
Всеросійська організація "Єдинство" РСДРП									287	0,05
ППС(лівиці)									114	0,02
Польська партія соціалістична					5745	59,00			137	0,02
Об'єднані польські соціалісти									583	0,09
Всього	17409	100,00	5411	100,00	9738	100,00	42707	100,00	624081	100,00

Джерела: Вісник Головного комітету у справах виборів до Установчих зборів УНР. – 1917. – 28 грудня; Рабочая газета (Екатеринослав) – 1918. – 17 апреля; Придніпровський край. – 1918. – 3(16) квітня; Земля і воля (Катеринослав). – 1918. – 21 квітня; Народная жизнь (Екатеринослав). – 1918. – 17 апреля.

Джерела та література

1. Див.: Реєнт О. П. Українська революція і робітництво. Соціально-політичні та економічні зміни 1917-1920 рр. – К., 1996; Реєнт О.П. У робітнях історичної науки. – К., 1999; Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія. – К., 1997; Солдатенков В.Ф. Українська революція: Історичний нарис. – К., 1999; Гриценко А.П. Політичні сили у боротьбі за владу в Україні (кін. 1917 р. – поч. 1919 р.). – К., 1993; Верстюк В. Концептуальні проблеми вивчення історії Української революції // Наукові праці історичного факультету ЗДУ. – Запоріжжя, 2000. – Вип. XI; Турченко Ф.Г. Українська самостійницька ідея на зламі епох (сер. XIX – 1917 рік) // Наукові праці історичного факультету. – Запоріжжя, 1993. – Вип. 1; Турченко Ф., Кривоший Г. Магістралі й глухі кути Української революції // Українська революція: 1917 – початок 1918 рр. Проблеми, пошуки, узагальнення. – Запоріжжя, 1998; Турченко Ф.Г. Микола Міхновський: Життя і Слово. – К., 2006; Радченко Л.О. Сучасна історіографія національно-демократичної революції в Україні 1917-1920 років. – Харків, 1996.
2. Турченко Ф.Г., Турченко Г. Ф. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. – 1921 р.): Історичні нариси. – К., 2003; Турченко Г.Ф. Південна Україна на зламі епох (1914–1922). – Запоріжжя, 2005; Котляр Ю. Повстанство. Селянський рух на Півдні України: 1917-1925. – Миколаїв; Одеса, 2003; Вінцовський Т.С. Місцеві органи влади і управління Центральної Ради в Херсонській губернії (березень 1917 р. – квітень 1918 р.). – Дрогобич, 2002; Королев В.И. Таврическая губерния в революциях 1917 года (Политические партии и власть). – Симферополь, 1993; Федун В.В. Советы Таврической губернии (март 1917 – апрель 1918 гг.): Автореф. дис... канд. істор. наук. – Симферополь, 1992; Бойко В.М. Участь українських партій у муніципальній кампанії 1917 р. // Український історичний журнал. – 1997. – № 5; Гвоздик В.С. Участь українських політичних партій в муніципальній кампанії на Півдні України в 1917 р. // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Вип. 5. – Запоріжжя, 1999; Гвоздик В.С. Формування державних органів влади та місцевого самоврядування на Півдні України (березень – липень 1917 р.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Вип. VII. – Запоріжжя, 1999; Журба О.І. Архівні джерела з історії Катеринославської Просвіти // Дослідження з історії Придніпров'я: Соціальні відносини та суспільна думка: Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 1991; Яценко В.Я. Особливості розвитку катеринославської періодичної преси у 1917 р. (Загальна характеристика) // Спадщина: До 75-річчя Державного архіву Дніпропетровської області: Зб. статей. – Дніпропетровськ, 1999.
3. ДАРФ Ф. 102. Оп.247, спр.5
4. ДАЗО Ф.Р. – 2030 оп 2. спр 29, 35, 41, 66(1), 54(1-2), 75(1).
5. Статистический справочник Таврической губернии – Ч. I-II. / Сост. Ф.Н. Андриевский. – Симферополь, 1915; Вся Екатеринославская губерния 1913 г. / Под ред. Н.Г. Подковырова. – Екатеринослав, 1913; Список населенных мест Херсонской губернии. (По данным Всероссийской сельскохозяйственной переписи 1916 г.). – Александрия, 1917; Общий административный и хозяйственный отчет Херсонской губернской земской управы за 1914-1915 год. – Херсон, 1916; Журналы заседаний Екатеринославского губернского земского собрания демократизированного состава (чрезвычайная сессия 25-29 июня 1917 г.). – Екатеринослав, 1917; Отчет Екатеринославской уездной земской управы за 1914 год по Хозяйственно-Распорядительному отделению. – Екатеринослав, 1915.
6. Пархоменко В.А. Українські національні військові формування на Півдні України у 1917 – на початку 1919 рр.: Автореф. канд. істор. наук. – Донецьк, 2000; Чоп В.М. Махновський рух в Україні 1917-1921 рр.: проблеми ідеології, суспільного та військового устрою: Автореф. дис... канд. іст. наук. – Запоріжжя, 2002; Бондаренко В.Г. Вільнокозацький рух на Півдні України (1917-1918 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук. – Запоріжжя, 2006.
7. Большевистские организации Украины в период подготовки и проведения Великой Октябрьской социалистической революции (март – ноябрь 1917 г.). – К., 1957.
8. Великая Октябрьская Социалистическая революция на Украине (февраль 1917 – апрель 1918): Сб. документов и материалов: В 3 т. – К., 1957.
9. Боротьба робітників і селян за встановлення й зміцнення Радянської влади на Єлисаветградщині (1917-1920 рр.). Збірник документів і матеріалів. – Кіровоград, 1957.
10. Боротьба за владу Рад на Єлисаветградщині: Зб. документів і матеріалів. – Кіровоград, 1957.
11. Боротьба за Великий Октябрь на Николаевщине (февраль 1917 г. – март 1918 г.): Сборник документов и материалов. – Николаев, 1957.
12. Победа Советской власти на Херсонщине (1917-1920 гг.): Сборник документов и материалов. – Херсон, 1957.
13. Октябрь в Екатеринославе: Сб. документов и материалов. – Днепропетровск, 1957.
14. Большевистские организации в период установления и укрепления Советской власти (ноябрь 1917 – апрель 1918 гг.). – К., 1962.
15. Моряки в борьбе за власть Советов на Украине (ноябрь 1917 – 1920 гг.). – К., 1963.
16. Революционное движение в русской армии (27 февраля – 24 октября 1917 года): В 2 ч. – К., 1982.
17. Революционное движение в военных округах (март 1917г. – март 1918 г.). – М., 1988.
18. Большевистские организации Украины: организационно-партийная деятельность (февраль 1917 – июль 1918): Сборник документов и материалов / Рук. кол. сост. П.Л. Варгатюк. – К., 1990.
19. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. – У 2 т. – К., 1996-1997.
20. Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 року. Документи і матеріали. – К., 2003.
21. Ткаченко В.Г. Олександрівськ на зламі епох: документи і матеріали // Південна Україна XX століття. Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ. – Запоріжжя, 1999. – Вип. 1(4).

22. Грушевський М. На порозі нової України. – К., 1918. (Репринтне перевидання 1991 р.); Його ж. Хто такі українці і чого вони хочуть? – К., 1991; Його ж. Кінець московської орієнтації // Великий українець. Матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського. – К., 1992.
23. Винниченко В. Відродження нації: В 3 ч. – К.; Відень, 1920 (Репринтне видання 1990 р.). – Ч. 1-2.
24. Дорошенко Д. Война й революція на Україні // Революція на Україні по мемуарам белых. – М.; Л., 1930; Його ж. Історія України. – Т. 1: Доба Центральної Ради (Видання друге). – Нью-Йорк, 1954.
25. Мазепа І. Підстави нашого відродження. Причини нашої бездержавності. – Б.м., 1946; Його ж. Україна в огні і бурі революції 1917-1921: В 3 ч. – Б.м., 1950. – Ч. 1.
26. Махно Н. Русская революция на Украине от марта 1917 по апрель 1918. – Париж, 1929.
27. Рафес М. Два года революции на Украине ("Эволюция и раскол "Бунда"). – М., 1924.
28. Борьба за Советы на Екатеринославщине. Сборник статей и воспоминаний. – Днепропетровск, 1927; Годы борьбы 1917-1927 гг. – Елисаветград, 1927; 1917-1927 гг. Октябрь на Одессине. – Одесса, 1927; Жовтень на Запоріжжі. Збірка спогадів учасників боротьби за встановлення і утвердження Радянської влади на Запоріжжі. – Дніпропетровськ, 1969; У дні Жовтня. Спогади учасників боротьби за владу Рад на Україні / Упоряд. Т.М. Колішер. – К., 1987.
29. Аверин В. Екатеринослав в 1917-1918 гг. // Октябрьская революция. Первое пятилетие. – Харьков, 1922.
30. Квириг Э. Екатеринославский Совет и Октябрьская революция // Летопись революции. – 1921. – №1.
31. Голнер С. Большевистская организация накануне и в первый период Февральской революции в Екатеринославе // Летопись революции. – 1927. – №2 (23).
32. Липшиц В. Херсонщина в 1917 г. // Летопись революции. – 1926. – № 2.
33. Сорокін І.Ф. Крок за кроком // У дні Жовтня. Спогади учасників боротьби за владу Рад на Україні / Упоряд. Т.М. Колішер. – К., 1987.
34. Ряппо Я. Борьба сил в Октябрьскую революцию в Николаеве 1917–1919 гг. // Летопись революции. – 1922. – № 1.
35. Марк А. Подготовка Октября в Николаеве // Летопись революции. – 1927. – № 5.
36. Ачканов Г.П. З спогадів про Лютневу і Жовтневу революції в Одесі // У дні Жовтня. Спогади учасників боротьби за владу Рад на Україні / Упоряд. Т.М. Колішер. – К., 1987.
37. Шицевалов В.Я. На чолі революційних мас // У дні Жовтня. Спогади учасників боротьби за владу Рад на Україні / Упоряд. Т.М. Колішер. – К., 1987.
38. Эрде Д. Революция на Украине: от керинщины до немецкой оккупации / Под ред. Н.А. Скрыпника. – Харьков, 1927.

Summary

The representativeness of the source base as for the educating the main problems of the social-economic and social - political development of the south of Ukraine in the period of the Ukrainian Central Rada is analysed

М. В. Дедков

ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІОГРАФІЇ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ 1920-х – ПОЧАТКУ 1930-х років

Дослідження проблеми національно-культурних процесів у 20-30-ті роки ХХ ст. в умовах незалежності України зазнало певного ренесансу і продовжує привертати увагу дослідників. Це змушує з'ясувати наявний історіографічний доробок з тим, щоб окреслити коло аспектів проблеми, які потребують вивчення. У зв'язку з цим варто визначитися, на яких же джерелах може ґрунтуватися така робота.

Історіографічні дослідження, як і будь-які інші, можуть виконати своє функціональне призначення лише тоді, коли ґрунтуються на репрезентативній джерельній базі. До історіографічних джерел відносять ті, які містять відомості про розвиток історичних знань, напрямки їх збагачення [1, с.26]. Оскільки дані про культурні процеси мають комплексний характер, то їх носіями є не тільки праці, які містять історичні знання, але й праці, що відображають «галузевий» аспект вивчення культури: наукознавчі, літературознавчі, мистецтвознавчі.

Окремі аспекти джерельної бази історіографії національно-культурних процесів розглянуто в публікаціях В.Я.Білоцерківського [2], І.В.Вашенка [3], М.В.Дедкова [4]. Однак, у них заторкуються тільки окремі складові цих процесів або лише окремі періоди формування джерельної бази історіографії проблеми, проте цілісного, комплексного та всебічного дослідження немає, саме чому й присвячена ця стаття

Враховуючи особливості теми дослідження, а також беручи до уваги, що універсальної системи класифікації історіографічних джерел не існує, в основу систематизації покладено видовий принцип.